

www.e-rara.ch

**Q. Septimii Florentis Tertulliani Carthaginensis presbyteri, Opera quae
hactenus reperiri potuerunt omnia**

**Tertullianus, Quintus Septimius Florens
Parisiis, 1608**

Stiftung der Werke von C.G.Jung, Zürich

Shelf Mark: Online

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-11127>

Q. Septimii Florentis Tertulliani presbyteri de patientia, liber.

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

super eius officij dignam esse mercedem, felicitatem scilicet regni cælorum.

XII. Quum præterea omnem speciem salutaris disciplina gubernet Patientia, etiam pacis & penitentiae ministram esse, solita lapsis subuenire; item fidei, spei & dilectionis.

XIII. Neque verò in animo tantum constitutam Patientiam, sed & in corpore demerendo Domino multipliciter adlaborare, tum afflictatione corporis per ieiunia, tum continentia carnis, in viduis, virginibus, voluntarijs spadonibus, tum denique in persecutionibus, seu fuga vrgeat, seu carcer præueniat, seu denique verbera, ignem, crucem, bestias, gladium constantiss. tulerit.

XIII. Exemplo esse, qui hinc Patientia viribus subnixi sunt, Isaiam, Stephanum, & feliciss. illum Iob, qui omnem Patientia speciem aduersus omnem diaboli vim expunxit.

XV. Denique Patientiam Deum habere debitorem, quod omnibus eius mandatis interueniat, & fidelem delectet, Gentilem inuitet, in omni aetate, in omni sexu formosa sit, uti vel ex effigie habituque Patientiae, quam paulo latius prosequitur, comprehendere est.

XVI. Ita tamen ut de cælesti, vera, Christiana Patientia hæc omnia intelligantur, non de Patientia Gentium falsa & probrosa, quam diabolus emulatus & suos docuit.

Ceterum præterquam quod nemo de hoc libro Tertulliani umquã dubitauerit, pro more suo ad instar huius S. Cyprianus librum scripsit: De bono Patientia, in quem multa etiam ipse verba transscripsit. E. Viderunt etiam Manuscriptum Trithemius & Politianus ante omnem editionem, quæ multo post facta est per Rhenanum, ex Paterniacensi primùm, deinde & Gorziensi codice, & initio scholijs, postea & Adnotationibus egregiè aucta, ut non magnoperè nouo commentario sit opus. Nos interim aliquot additis nostris Adnotationibus, iterum ex tribus Vaticanis codicibus MS. hunc librum repurgauimus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTULLIANI PRESBYTERI DE PATIENTIA, LIBER.

CAP. I.

CONFITEOR * ad Dominum Deum satis temerè me, si non etiam impudenter, de patientia componere ausum, cui præstandæ idoneus omninò non sim, ut homo nullius boni: quando oporteat demonstrationem & commendationem alicuius rei adortos, ipsos prius in administratione eius rei deprehendi, & constantiam commonendi propriæ conuersationis auctoritate dirigere, ne dicta factis deficientibus erubescant. Atque vtinam erubescere istud remedium ferat, uti pudor non exhibendi, quod alijs suggestum imus, exhibendi fiat magisterium: nisi qui quod bonorum quorundam sicuti & malorum, intolerabilis magnitudo est: ut ad capiendâ & præstandâ ea, sola gratia diuinæ inspirationis operetur. Nam quod maximè bonum, id maximè penes Deum, nec alius id quam qui possidet dispensat, ut cuique dignatur. Itaque velut solatium erit disputare super eo ² quod frui non datur, vice languentiũ, qui cum vacent à sanitate, de bonis eius tacere non norunt. Ita miserrimus ego, semper æger caloribus impatientiæ, quam nō obtineo, patientiæ sanitatē, & suspirē & inuocem & perorē necesse est, cū recordor, & in meæ imbecillitatis cōtemplatione digero, bonā fidei valetudinē, & dominicæ disciplinæ sanitatē, non facilē cuiquā, nisi patientia adsideat, prouenire. Ita proposita Dei rebus est, ut nullum præceptum obire quis, nullū opus Domino complacitum perpetrare extraneus à patientia possit, bonū eius, etiā ³ qui cæca viuunt, summæ virtutis appellatione honorent. Philosophi quidē, qui alicuius sapientiæ animalia deputantur, ⁴ tantū illi subsignant, ut cū inter sese varijs sectarũ libidinibus & sententiarum æmulationibus discordent, solius tamen patientiæ in cōmune memores, huic vni studiorum suorũ commiserint pacem. In eam conspirant, in eam fœderantur, illi in adfectione virtutis vnanimiter student, omnem sapientiæ ostentationem de patientia præferunt. Grande testimonium eius est, cū etiam vanas seculi disciplinas ad laudem & gloriam promouet. Aut nunquid potius iniuria cum diuina res in secularibus artibus volutatur? Sed viderint illi, quos mox sapientiæ suæ cum seculo destructæ ac dedecoratæ pudebit. [⁵ Nobis exercendæ patientiæ auctoritatē, non ⁶ affectatio humana caninæ æquanimittatis ⁷ stupore formata, ⁸ sed viuæ ac cœlestis disciplinæ diuina dispositio delegat, Deum ipsum ostendens patientiæ exemplū: iam primum qui ⁹ florem lucis huius super iustos & iniustos æqualiter spargit: qui temporum officia, elementorũ seruitia, ¹⁰ rotius genituræ tributa dignis simul & indignis patitur simul occurrere, sustinēs ingratiſſimas nationes, ludibria artium & opera manuum suarum adorantes, ¹¹ nomen cum familia ipsius persequentes, luxuriant,

CAP. II.

MAIS. 5.

A xuriam, auaritiā, iniquitatem, malignitatem quotidie insolescētem, vt sua sibi patiētia detrahat: plures enim Dominum idcirco non credunt, quia seculo iratum tamdiu nesciunt. [Et hęc quidem diuinę patientię species quasi de longinquo, fors vt de supernis æstimeretur. Quid illa autem quę inter homines palām in terris quodammodo manu apprehēsa est? ¹³ Nasci se Deus in vtero patitur matris, & expectat, natus adolēscere sustinet, & adultus non gestit agnosci, sed contumeliosus in super sibi est, & a ¹⁴ seruo suo tinguatur, & tentatoris congressus solis verbis repellit. Cū de domino sit magister, docens hominem euadere mortem, ob salutem ¹⁵ scilicet venire offensa patientia eruditus, non contendit, non reclamauit, nec quisquā in plateis vocem eius audiuit, arūdinem quassatam non fregit, linum fumigans non restinxit. Nec enim mentitus fuerat Propheta, imō ipsius Dei contestatio, spiritum suū in filio cum tota patientia collocantis. Nullum volentem sibi adhærere non suscepit: nullius mensam tectūmve despexit. ¹⁶ Atquin ipse lauandis discipulorum pedibus ministravit. Non peccatores, nō publicanos aspērnatus est. Non illi saltem ciuitati quę eum recipere noluerat iratus est, cū etiam discipuli tam contumelioso oppido ¹⁷ cœlestes ignes repræsentari voluissent. Ingratos curauit, insidiatoribus cessit. ¹⁸ Parum hoc, si non etiam prōditorem suum secum habuit, nec constanter denotauit. Cū verō traditur, cū adducitur, vt pecus ad victimā (sic enim non magis aperit os, quā agnus sub tondentis potestate) ille cui legiones angelorum, si voluisset, vno dicto de cœlis affuissent, ¹⁹ ne vnus quidem discēntis gladium in vltorē probauit: patientia Domini in Malcho vulnerata est. ²⁰ Itaque & gladij opera maledixit in posterum, & sanitatis restitutione ei, quē non ipse vexauerat, satisfecit per patientiam, misericordię matrem. Taceo ²¹ quod figitur in hoc enim venerat. Nunquid tamen subeundę morti etiam contumelijs opus fuerat? Sed saginari voluptate patientię discessurus volebat. Despuitur, verberatur, deridetur, fœdis vestitur, fœdioribus coronatur. Mira æquanimittatis fides. Qui in hominis figura proposuerat latere, nihil de impatiētia hominis imitatus est. Hinc vel maxime Pharisei Dominum agnoscere debuistis, patientiam huiusmodi nemo hominum perpetraret. Talia tantęque documēta, quorum magnitudo penes nationes quidem detrectatio fidei est, ²² penes nos verō ratio & strūctio, satis apertē non sermonibus modō in præcipiendo, sed etiam passionibus Domini sustinendo probant his quibus credere datum est, patientiam Dei esse naturam effectam, & præstantiam ingenitę cuiusdam proprietatis. [²³ Igitur si probos quosque seruos & bonę mētis, pro ingenio dominico conuersari videmus (siquidem artificium promerendi, obsequium est: obsequij verō disciplina, morigera subiectio est) quantō magis nos secundū Dominū moratos inueniri oportet? Seruos scilicet Dei viuī, cuius iudiciū in suos, ²⁴ non in compede, aut pileo vertitur, sed in eternitate aut pœnæ, aut salutis. Cui seueritati declinandę, vel liberalitati inuitandę, tanta obsequij diligētia opus est, quāta sunt ipsa quę aut seueritas cōminatur, aut liberalitas pollicetur. Et tamē nos nō de hominibus modō ²⁵ seruitute subnixis, vel quolibet alio iure debitoribus obsequij, verū etiā de pecudibus etiā de bestijs obediētiā exprimimus, intelligentes vsibus ²⁶ nostris a Domino proutis traditasque. Meliora ergo nobis erūt in obsequij disciplina, quę nobis Deus subdit? agnoscūt deniq; quę obediūt. nos cui soli subditi sumus, Domino scilicet, auscultare dubitamus? At quā iniustū est, quē etiā ingrātū quod per alterius indulgentiā de alijs consequaris, idē illi per quē consequeris, de temetipso non rependere? Nec pluribus de obsequij exhibitione debita a nobis Domino Deo. Satis enim agnitio Dei quid sibi incūbat, intelligit. Ne tamen vt extraneū de obsequio videamur interiecisse, ipsum quoque obsequiū de patientia trahitur. Nunquam impatiēs obsequitur, aut patiens quis obluatur. Quām ergo Dominus omniū bonorum & demonstrator & acceptor, Deus in semetipso circūtulit, quis de bono eius latere retractet? cui item dubium sit omne bonum, quia ad Deum pertineat, pertinentibus ad Deū tota mente sectandū? Per quę in ²⁷ expedito & quasi in præscriptionis cōpendio & cōmendatio & exhortatio de patiētia constituta est. [²⁸ Verumtamē procedere disputationē de necessarijs fidei non est otiosum, quia nec infructuosum. Loquacitas in ædificatione nulla turpis, si quādo turpis. Itaque si de aliquo bono sermo est, res postulat cōtrariū quoque boni recēscere. Quid enim sectandū sit, magis illuminabis, si quod vitandū sit proinde digesseris. Consideremus igitur de impatiētia: an sicut patientia in Deo, ita aduersaria eius in aduersario nostro nata atq; cōperta sit: vt ex isto appareat, quām principaliter fidei aduersetur. Nam quod ab æmulo Dei cōceptum est, vtique nō est amicum Dei rebus. Eadē discordia est rerū quę & auctorum. Porro cū Deus optimus, diabolus e contrario pessimus, ipsa sui diuersitate testantur ²⁹ neutrū alteri facere, vt nobis non magis a malo aliquid boni, quā a bono aliquid mali editū videri possit. Igitur ³⁰ natales impatiētię in ipso diabolo deprehendo, iā tunc cū dominum Deum vniuersa opera quę fecisset, imaginī suę, id est, homini subiecisse impatiēter tulit. Nec enim doluisset, si sustinuisset: nec inuidisset homini, si nō doluisset. Adeo decepit eū, quia inuiderat. Inuiderat autē, quia doluerat. Doluerat, quia patienter vtique non tulerat. Quid primum fuerit ille angelus perditionis, malus an impatiens, contemno quærere: palām cū sit, impatiētiā cum malitia, aut malitiā ³¹ ab impatiētia auspiciatam; deinde inter se conspirasse, & indiuiduas in vno patris sinu adoleuisse. At enim quām primus senserat, per quā delinquere intrauerit, de suo experimento quid ad peccandū adiutaret strūctus, eandē impingēdo in crimen homini aduocauit. conuenta statim illi mulier, non temerē dixerim per colloquium ipsum

C. III.

Isai. 42.

Ioan. 13.

Matth. 9.

Luc. 9.

Luc. 17.

Matth. 14.

Matth. 26.

Isai. 53.

Matth. 26.

Ioan. 18.

Matth. 26.

Matth. 27.

Marc. 15.

Luc. 23.

Ioan. 19.

C. IIII.

Gen. 1.

9.

CAP. V.

Gen. 1.

Gen. 3.

eius asilata est spiritu impatientia infecto. vsque adeo nunquam omnino peccasset, si diuino ³² inter- dicto patientiam perseruasset. Quid quod non sustinuit sola conuenta, sed ³³ apud Adam nondum maritum, nondum aures sibi debentem, impatiens etiam tacendi est? ac ³⁴ traducem illum eius quod à malo hauserat, facit. Perit igitur & alius homo per impatientiam alterius: perit mox & ipse per impatientiam suam utrobique commissam, & circa Dei præmonitionē, & circa ³⁵ diaboli circumscriptionem: illā seruare, hanc refutare non sustinens. Hinc prima iudicii, vnde delicti origo: hinc Deus irasci exorsus, vnde offendere homo inductus. Inde in Deo prima patientia, vnde indignatio prima. Qui tunc maledictione sola contentus, ab animaduersionis impetu in diabolo temperauit. Aut quod crimen ante istud impatiētiae admissum homini imputatur? ³⁶ Innocēs erat, & Deo de proximo amicus, & paradisi colonus. ³⁷ At ubi semel succidit impatiētiae, defuit Deo sapere, defuit cœlestia sustinere posse. Exinde homo terræ datus, & ab oculis Dei eiectus, facile ³⁸ usurpari ab impatientia cœpit in omne quod Deum offenderet. Nam statim illa semine diaboli concepta, malitiæ fecunditate iram filium procreauit: editū suis artibus erudit. Quod enim ipsum Adam & Euā morti immerferat, docuit & filium ab homicidio incipere. Frustrā istud impatiētiae adscripserim, si Cain ille primus homicida, & primus fratricida, oblationes suas à Domino recusatas æquanimiter nec impatienter tulit: si iratus fratri suo non est, si neminem denique interemit. Cum ergo nec occidere potuerit nisi iratus, nec irasci nisi impatiens, demonstrat quod per iram gessit, ad eam referendum, à qua ira suggesta est, per hæc ³⁹ impatiētiae tunc infantis quodammodo incunabula. Ceterum quanta mox incrementa? nec mirū. Nam si prima deliquit, consequens est ut quia prima, idcirco & sola sit matrix in omne delictum, defundens de suo fonte varias criminū venas. De homicidio quidem dictum est. Sed ira editū à primordio, etiā quascunque postea causas sibi inuenit, ad impatientiam ut ad originem sui confert. Siue enim quis inimicitijs, siue prædæ gratia id scelus cōficit, prius est ut aut odij aut auaritiæ fiat impatiens. Quicquid compellit, sine impatientia sui nō est, ut perfici possit. Quis adulteriū sine libidinis impatientia subiit? Quod & si pretio in fœminis cogitur venditio illa pudicitiae, utique impatientia contemnendi lucri ordinatur. ⁴⁰ Hæc ut principalia penes Dominū delicta. Nam ut cōpendio dictum sit, omne peccatum impatientiae ascribendū. Malum impatiētia est boni. Nemo impudicus nō impatiens pudicitiae, & improbus probitatis, & impius pietatis, & inquietus quietis. Ut malus vnusquisque fiat, bonus perseuerare non poterit. Talis igitur excetra ⁴¹ delictorū: cur non Dominū offendat improbatorem malorum? An non ipsum quoque Israël per impatiētiā semper in Deū deliquisse manifestum est? exinde quū oblitus brachij cœlestis quo Ægyptijs afflictationibus fuerat extractus, de Aaron sibi Deos duces postulat, quum in idolum auri sui collationes defundit: tū necessarias enim Moyse cum Domino congregantis impatienter exceperat moras. Post ⁴² mannae escatilē pluuiā, post petrae aquatilē sequelam desperant de Domino, tridui sitim non sustinendo. nā hæc quoque illis impatiētia à Domino exprobratur. Ac ne singula peruagemur, nunquā non per impatiētiā delinquendo perierunt. Quomodo autem prophetis manus intulerunt, nisi per impatiētiā audiendi? Domino autem ipsi, per impatiētiā etiam videndi. Quod si patientiā inissent, liberarentur. [Ipsa ⁴³ adeo est, quæ fidem & subsequitur, & antecedit. Denique Abraham Deo credidit, ⁴⁴ & iustitiæ deputatus ab illo est: sed fidem eius patientia probauit, quum filium immolare iussus est, ad fidei non tentationem dixerim, sed typicā contestationē. Ceterum Deus quæ iustitię deputasset, sciebat. Tā graue præceptū quod nec Domino perfici placebat, patienter & audiuit, & si deus voluisset, impleisset. Merito ergo benedictus, quia & fidelis: merito fidelis, quia & patiens. Ita fides patientia illuminata, quū in nationes seminaretur, per semen Abraham, quod est Christus, & gratiam legi superduceret, ampliandæ adimplendæque legi adiutricem suam patientiam præfecit, quod ea sola ad iustitiæ doctrinam retrō defuisset. Nam olim & oculum pro oculo, & dentem pro dente repetebant, & malum malo fœnerabāt: nondum enim patientia in terris, quia nec fides: scilicet interim impatiētia occasionibus legis fruebatur. Facile erat absente domino patientiæ & magistro. Qui postquam superuenit, & gratiam fidei patientia composuit, iam nec verbo quidem lacerare, nec fatue quidem dicere ⁴⁵ sine iudicii periculo licet. Prohibita ira, restricti animi, compressa petulantia manus, exemptum linguæ venenum plus lex quàm amisit, inuenit: dicente Christo: Diligite inimicos vestros, & maledicentibus benedicite: & orate pro persecutoribus vestris, ut filij sitis patris vestri cœlestis. Vides quem nobis patrem patientia acquirat? Hoc principali præcepto vniuersa patientiæ disciplina succincta est, ⁴⁶ quando ne linguæ quidem malefacere concessum est. [Iam ⁴⁷ verò percurrentibus nobis causas impatiētiae, cetera quoque præcepta suis locis respondebunt. Si detrimento rei familiaris animus concitatur, omni penē in loco de contemnendo seculo scripturis dominicis commonetur: nec maior ad pecuniæ contemptum exhortatio subiacet, quàm quod ipse Dominus in nullis diuitijs inuenitur. Sēper pauperes iustificat, diuites prædānat. ⁴⁸ Ita detrimentum patientiæ, fastidium opulentiæ præministravit demōstrans per abiectiōnem diuitiarum, ⁴⁹ læsuras quoque earum computandas non esse. Quod ergo nobis appetere minime opus est, quia nec Dominus appetiuit, detruncatum vel etiam ademptum non ægrè sustinere debemus. Cupiditatem omnium malorū radicem spiritus Domini per Apostolū pronunciauit. Eam non in concupiscentia alieni tantum constitutam interpretemur: nam & quod nostrum

Astrum videtur, alienum est: nihil enim nostrum, quoniam Dei omnia, cuius ipsi quoque nos. ⁵⁰ Itaque si damno affecti impatienter senserimus, non de nostro amissum dolentes, ad fines cupiditatis deprehendemur. Alienum quærimus, quum alienum amissum dolentes ægrè sustinemus. Qui damni impatientia concitatur, terrena cœlestibus anteponendo, de proximo in Deum peccat. Spiritum enim quem à Domino sumpsit, secularis rei gratia concutit. Libentes igitur terrena amittamus, cœlestia tueamur. Totum licet seculum pereat, dum patientiam lucrifaciam. Iam qui minutum sibi aliquid aut furto, aut vi, aut etiam ignavia, non constanter sustinere constituit: nescio an facillè, vel ex animo ipse rei suæ manum inferre posset in causa eleemosynæ. Quis enim ab alio secari omnino non sustinens, ipse ferrum in corpore suo ducit? Patientia in detrimentis exercitatio est largiendi & communicandi. Non piget donare eum, qui non timet perdere. Alioquin quomodo duas habens tunicas, alteram earum nudo dabit, nisi idem sit, qui auferendi tunicam, etiam pallium offerre possit: Quomodo amicos de mammona fabricabimus nobis, si eum in tantum amauerimus, ut amissum non sufferamus? Peribimus cum perdito. Quid hinc inuenimus, ubi habemus amittere? Gentilium est omnibus detrimentis impatientiam adhibere, qui rem pecuniariam fortasse animæ anteponant. Nam & faciunt cum lucri cupiditatibus quæstuosa pericula mercimoniorum in mari exercent: cum pecuniæ causa ⁵¹ etiam in foro nihil damnationi timendum aggredi dubitant: ⁵² cum denique ludo & castris sese locant, cum per viam in mores ⁵³ bestiarum latrocinantur. Nos verò secundum diuersitatem, quam cum illis sumus, non animam pro pecunia, sed pecuniam pro anima deponere conuenit; seu sponte in largiendo, seu patienter in amittendo. [⁵⁴ Ipsam animam, ipsumque corpus in seculo isto expositum omnibus ad iniuriam gerimus, eiusque iniuriæ patientiam subimus: ⁵⁵ minorum deliberatione lædemur? Absit à seruo Christi tale inquinamentum, ut patientia maioribus tentationibus præparata in friuolis excidat. Si manu quis tentauerit prouocare, præstò est Dominica ⁵⁶ monela, Verberanti te, inquit, in faciem, etiam alteram genam obuerte. Fatigetur improbitas, patientia tua. ⁵⁷ Quiuis ictus ille sit dolore & contumelia constrictus, grauius à Domino vapulat. Plus improbum illum cædis sustinendo. Ab eo enim vapulabit, cuius gratia sustines. Si linguæ amaritudo, maledicto siue conuicio eruperit, respice dictum: Quum vos maledixerint, gaudete. ⁵⁸ Dominus ipse maledictus in lege est, & tamen solus est benedictus. Igitur dominum serui consequamur, & maledicamur patienter, ut benedicti esse possimus. Si parum æquanimiter audiam dictum aliquod in me proteruum aut nequam, reddam & ipse amaritudinis vicem necesse est, aut cruciabor impatientia muta. Quum ergo percussusero maledicto, quomodo secutus inueniat doctrinam Domini qua traditum est, ⁵⁹ non vasculorum inquinamenti, sed eorum quæ ex ore promuntur, hominem communicari. Item: Manere nos omnis vani & superuacui picti reatum? Sequitur ergo ut à quo nos Dominus arcet, idem ab alio æquanimiter pati admoneat, hic iam de patientiæ voluntate. Nam omnis iniuria, seu lingua, seu manu incussa, cum patientiam offenderit, eodem exitu dispungetur, quo ⁶⁰ telum aliquod in petra constantissimæ duritiæ libratum & obtusum. Concidet enim ibidem irrita opera & infructuosa, & nonnunquam percussus in eum qui emisit, reciproco impetu sauiet. Nempè idcirco quis telædit ut doleas: quia fructus lædenti in dolore læsi est. Ergo cum fructum eius euerteris non dolendo, ipse doleat necesse est amissione fructus sui: tunc tu non modò illæsus ibis, quod etiam solum tibi sufficit, sed insuper aduersarij tui & frustratione oblectatus, & dolore defensus. Hæc est patientiæ utilitas & voluntas. [⁶¹ Ne illa quidem impatientiæ species excusatur in amissione nostrorum, ubi aliqua doloris patrocinator assertio. Præponendus est enim respectus denunciationis Apostoli, qui ait: Ne contristemini dormitione cuiusquam, sicut nationes quæ spe carent. Et meritò. ⁶² Credentes enim resurrectionem Christi, in nostram quoque credimus, propter quos ille & obiit & resurrexit. Ergo cum constet de resurrectione mortuorum, vacat dolor mortis, vacat & impatiētia doloris. Cur enim doleas, si periisse non credis? Cur impatienter feras subductum interim, quem credis reuersurum? Profectio est quam putas mortem. Non est lugendus qui antecedit, sed planè desiderandus. Id quoque desiderium patientia temperandum. Cur enim immoderatè feras abisse, quem mox subsequeris? Ceterum impatientia in huiusmodi, & spei nostræ malè ominatur, & fidem præuaricatur. Et Christum lædimus, cum euocatos quosque ab illo, quasi miserandos non æquanimiter accipimus. ⁶³ Cupio, inquit Apostolus, recipi iam, & esse cum Christo. quantò melius ostendit votum Christianorum. Ergo votum si alios consequutos impatienter dolemus, ipsi consequi nolumus. [⁶⁴ Est & alius summus impatientiæ stimulus, vltionis libido, negotium curans aut gloriæ aut malitiæ. Sed & gloria ubique vna, & malitia nunquam non Domino odiosa, hoc quidem loco maximè, quum ab alterius malitia prouocata, superiorem se in exequenda vltione constituit, & remunerans nequam duplicat quod semel factum est. Vltio penes errorem solatium videtur doloris, penes veritatem certam redarguitur malignitatis. Quid enim refert inter prouocantem & prouocatum, nisi quod ille prior in maleficio deprehenditur, at ille posterior? Tamen vterque læsi hominis Domino reus est: qui omnem nequam & prohibet & damnat. Nulla in maleficio ordinis ratio est: nec locus secernit, quod similitudo coniungit. Absolutè itaque præcipitur malum malo non rependendum. Par factum, par habet meritum. Quomodo id obseruabimus, si fastidientes

Matth. 5.

Luc. 16.

C.VIII.

Matth. 5.

Matth. 5.

Deut. 21.

Gal. 3.

Marc. 7.

Matth. 12.

CA. IX.

1. Thess. 4.

Philip. 1.

CAP. X.

Rom. 12.

*Deut. 32.
Matth. 7.*

CA. XI.

Matth. 5.

Ibidem.

Luc. 6.

Matth. 5.

C. XII.

Matth. 18.

Matth. 5.

Luc. 6.

Matth. 5.

Ephes. 4.

Luc. 15.

Ibidem.

1. Cor. 13.

in fastidio ultionis non erimus? Quem autem honorem litabimus domino Deo, si nobis arbitrium defensionis arrogauerimus? Nos putres vasa fictilia, seruulis nostris assumentibus sibi de conferuis ultionem, grauer offendimur: eosque qui nobis patientiam obtulerint suam, ut memores humilitatis, seruitutis, ius dominici honoris diligentes, non probamus modò, sed ampliorem quam ipsi sibi præsumpsissent, satisfactionem facimus. Id nobis in Domino tam iusto ad aestimandum, tam potenti ad perficiendum periclitatur? Quid ergo credimus iudicem illum, si non & ultorem? Hoc se nobis repromittit, dicens: Vindictam mihi, & ego vindicabo. id est, Patientiam mihi, & ego patientiam remunerabo. Cum enim dicit, Nolite iudicare, ne iudicemini, nonne patientiam flagitat? Quis enim non iudicabit alium, nisi qui patiens erit non defendendi? quis idcirco iudicat, ut ignoscat? Ac si ignosceret, tamen iudicantis⁶⁵ impatientiam cauit, & honorem vnici iudicis, id est, Dei abstulit. Quantos verò casus huiusmodi impatientia incurfare consueuerat? Quotiens poenituit defensionem? ⁶⁶ quotiens instantia eius deterior facta est causis suis? Quoniam nihil impatientia susceptum, sine impetu transigi nouit: nihil impetu actum, aut non offendit, aut corrumpit, aut præceps abiit. Iam si leuius defendaris, insanies: si vberius, oneraberis. Quid mihi cum ultione, cuius modum regere non possum per impatientiam doloris? ⁶⁷ Quòd si patientiæ incubabo, non dolebo: si non dolebo, vlcersci non desiderabo. [Post ⁶⁸ has principales impatientiæ materias, ut potuimus regeſtas, quid inter ceteras euagemur, quæ domi, quæ foris? Lata atque diffusa est operatio mali. Multiplicia spiritus incitamenta iaculantis, & modò paruula, modò maxima. Sed paruula de sua mediocritate contempnas, maximis pro sua exuberantia cedas. Vbi minor iniuria, ibi nulla necessitas impatientiæ. At vbi maior iniuria, ibi ⁶⁹ necessarius iniuriæ, medela patientiæ. Certemus igitur ⁷⁰ quæ à Malo infliguntur sustinere, ut hostis studium, æmulatio nostræ ⁷¹ æquanimitatis eludat. Si verò quædam ipsi in nos, aut imprudentia, aut sponte etiam superducimus, æquè patienter obeamus, quæ nobis imputamus. Quòd si à Domino nonnulla credimus incuti, cui magis patientiam quam Domino præbeamus? Quin insuper gratulari & gaudere nos docet, dignatione diuinæ castigationis. Ego, inquit, quos diligo, castigo. O seruum illum beatum, cuius emendationi Dominus instat! cui dignatur irasci, quem admonendi dissimulatione non decipit. Vndique igitur adstricti sumus officio patientiæ administrandæ. Quia qua ex parte, aut erroribus nostris, aut Mali insidijs, aut admonitionibus Domini ⁷² interuenimus, ⁷³ eius officij magna merces, fœlicitas scilicet. Quos enim fœlices Dominus nisi patientes nuncupauit dicendo: Beati pauperes spiritu, illorum est enim regnum cœlorum. Nullus profectò spiritu pauper, nisi humilis. Quis enim humilis nisi patiens? quia nemo subijcere sese potest, sine prima patientia subiectionis ipsius. Beati, inquit, flentes atque lugentes. Quis talia sine patientia tolerat? ⁷⁴ Itaque talibus & aduocatio & risus promittitur. Beati mites. Hoc quidem vocabulo: impatientes non licet omninò censeri. Item quum pacificos eodem titulo fœlicitatis notat, & filios Dei nuncupat, nunquid impatientes pacis affines? Stultus hæc senserit. Quum verò gaudete & exultate dicit, quotiens vos maledicent & persequentur: ⁷⁵ merces enim vestra plurima in cœlo: id utique non exultationis impatientiæ pollicetur: quia nemo in aduersis exultabit, nisi antè ea contempserit: nemo contemnet, nisi patientiam gesserit. [⁷⁶ Quòd pacis gratissimæ Deo adinet disciplinam, quis omninò impatientiæ natus, vel semel ignoscet fratri suo? non dicam septies, sed septuagies septies? Quis ad iudicem cum aduersario suo dirigens, negotium ⁷⁷ conuenientia soluet? nisi prius iam doleret, duritiam, amaritudinem, venena scilicet impatientiæ amputaret? Quomodo remittes, & remittetur tibi, si tenax iniuriæ per absentiam patientiæ fueris? Nemo conuulsus animum in fratrem suum, munus apud altare perficiet, nisi prius reconciliando fratri reuersus ad patientiam fuerit. Sol super iram nostram si occiderit, periclitamur. Non licet nobis vna die sine patientia manere. Atenim cum omnem speciem salutaris disciplinæ gubernet, quid mirum quod etiam poenitentia ministrat, solita lapsis subuenire, ⁷⁸ cum disuncto matrimonio, ex ea tamen causa, qua licet seu viro, seu fœminæ ad viduitatis perseuerantiam sustineri, hæc expectat, hæc exoptat, ⁷⁹ hæc exorat poenitentiam, quandoque inituris salutem. Quantum boni vtrique confert, alterum ad alterum non facit, alterum emendat. Sic & illis dominicarum similitudinum exemplis de patientia sanctis adest. Erroneam ouem patientia pastoris requirit & inuenit. Nam impatientia vnam facile contemneret. Sed laborem inquisitionis patientia suscipit, & humeris insuper aduehit baiulus patiens peccatricem derelictam. Illum quoque prodigum filium patientia patris & recipit, & vestit, & pacit, & apud impatientiam irati fratris excusat. Saluus est igitur qui perierat, quia poenitentiam iniit. Poenitentia non perit, quia patientiam inuenit. Nam dilectio summum fidei sacramentum, Christiani nominis thesaurus, quam Apostolus totis viribus sancti spiritus commendat, cuius nisi patientiæ disciplinis eruditur? Dilectio, ⁸⁰ inquit, magnanimis est: ita patientiam sumit. Benefica est: malum patientia non facit. Non æmulatur: id quidem patientiæ proprium est. Nec proteruum sapit: modestiam de patientia traxit. Non inflatur, non proteruit: non enim ad patientiam pertinet. Nec sua requirit, suffert sua, dum alteri proſit: nec incitatur. Ceterum quid impatientiæ reliquisset? Idcirco, inquit, dilectio omnia sustinet, omnia tolerat. utique quia patiens. Merito ergo nūquam excidet: nam cetera euacuabuntur, consummabuntur. Exhauriuntur linguæ, scientiæ, prophetiæ: permanent fides, spes,

A spes, dilectio. Fides, quam Christi patientia induxit: spes, quam hominis patientia expectat: dilectio, quam Deo magistro patientia comitatur. [⁸¹ Vtique huc de patientia tandem simplici & vniformi, & tantum in animo constituta: quum eadem etiam in corpore, ⁸² demerendo Domino multipliciter ⁸³ adlaboret: ⁸⁴ vtpote quæ ab ipso Domino in corporis quoque virtute edita est, siquidem rector animus facile communicat spiritus inuecta cum habitaculo suo. Quæ igitur negotiatio patientiæ in corpore? In primis afflictatio carnis hostia Domino placatoria per humiliationis sacrificium, quum sordes cum angustia victus Domino libat, contenta simplici pabulo puroque aquæ potu, quum ieiunia coniungit, quum cineri & sacco inolefcit. Hæc patientia corporis preces commendat, deprecationes affirmat: hæc aures Christi Dei aperit, seueritatem dispergit, clementiam elicit. Sic ille rex Babylonius offenso Domino cum squalore & pædore septenni ab humana forma exulasset, immolata patientia corporis sui, & regnum recuperavit, & quod optabilius homini est, satis Deo fecit. Iam si altiores & fœliciores gradus corporalis patientiæ digeramus, eadem sanctitati quoque procurat continentiam carnis. ⁸⁵ Hæc & viduam tenet, & ⁸⁶ virginem adsignat, & ⁸⁷ voluntarium spadonem ad regna cœli leuat. Quod de virtute animi venit, in carne perficitur, carnis patientia in persecutionibus denique præliatur. Si fuga ⁸⁸ vrgeat, incommoda fugæ caro militat. Si & carcer præueniat, caro in vinculis, caro in ligno, caro in solo, & in illa paupertate lucis, & in illa patientia mundi. Quum verò producit, ad experimentum fœlicitatis, ad ⁸⁹ occasionem secundæ intinctionis, ⁹⁰ ad ipsum diuinæ sedis ascensum, nulla plus illic quàm patientia corporis. si spiritus promptus, sed caro sine patientia infirma, vbi salus spiritus & carnis ipsius. At quum hoc Dominus de carne dicit infirmam pronuncians, quid ei firmandæ opus sit ostendit, patientia scilicet ⁹¹ aduersus omnem subuertendæ fidei, vel puniendæ paraturam, vt verbera, vt ignem, vt crucem, bestias, gladium constantissimè toleret, quæ Prophetæ, quæ Apostoli sustinendo vicerunt. [⁹² His patientiæ viribus secatur Esaias, & de Domino non tacet. ⁹³ Lapidatur Stephanus, & veniam hostibus suis postulat. ⁹⁴ Ofœlicissimum illum quoque, qui omnem patientiæ speciem aduersus omnem diaboli vim expunxit. Quem non abacti greges, non illæ in pecore diuitiæ, non filij vno ruinæ impetu adempti, non ipsius denique corporis in vulnere cruciatus, à patientia (fide Domino dedita) exclusit, quem diabolus totis viribus frustra cæcidit. Neque enim à respectu Dei tot doloribus auocatus ille est, sed constitit nobis in exemplum & testimonium, tam spiritu quàm carne, tam animo quàm corpore, patientiæ perpetrandæ: vt neque damnis secularium, nec amissionibus charissimorum, nec corporis quidem conflictationibus succidamus. ⁹⁵ Quale in illo viro feretrū Deus de diabolo exstruxit? Quale vexillum de inimico gloriæ suæ extulit, quum ille homo ad omnem acerbum nuntium nihil ex ore promeret, nisi Deo gratias, cum vxorem iam malis delassatam, & ad praua remedia suadentem excraretur? Quid? ridebat Deus: quid? dissecabatur Malus, quum Iob immundam vlceris sui redundantiam magna æquanimitate ⁹⁶ distringeret, ⁹⁷ cum erumpentes bestiolas inde, in eisdem specus, & pastus foraminosæ carnis ludendo reuocaret. Itaque operarius ille victoriæ Dei, retusis omnibus iaculis tentationum, lorica clypeoque patientiæ, & integritatem mox corporis à Deo recuperavit, & quæ amiserat reduplicata possedit. ⁹⁸ Et si filios quoque restitui voluisset, pater iterum vocaretur. Sed maluit in illo die reddi sibi tantū gaudij: securus sic de Domino, distulit. Sustinuit tam voluntariā orbitatem, ne sine aliqua patientia viueret. [⁹⁹ Adeo satis idoneus ¹⁰⁰ patientiæ sequester Deus. Si iniuriam deposueris penes eum, vltor est: si damnum, restitutor est: si dolorem, medicus est: si mortē, resuscitator est. Quantum patientiæ licet, vt Deum habeat debitorem? Nec immerito. Omnia enim placita eius tuetur: ¹⁰¹ omnibus mandatis eius interuenit. Fidem munit, pacem gubernat, dilectionem adiuuat, humilitatem instruit, pœnitentiam expectat, exomologesin adsignat, carnem regit, spiritum seruat, linguam frænât, manum continet, tentationes inculcat, scandala pellit, martyria consummat: pauperem consolatur, diuitem temperat, ¹⁰² infirmum non extendit, valentem non consumit, fidelem delectat, gentilem inuitat, seruum domino, dominum Deo commendat, fœminam exornat, virum approbat: amatur in puero, laudatur in iuvene, suspicitur in sene: in omni sexu: in omni ætate formosa est. ¹⁰³ Age iam si & effigiem, habitumque eius comprehendamus. Vultus illi tranquillus & placidus, frons pura, nulla mœroris aut iræ rugositate contracta: remissa æquè in lætū modum supercilia, oculis humilitate, non infœlicitate deiectis. Os taciturnitatis honore signatum. Color qualis securis & innoxius. Motus frequens capitis in diabolū, & minax risus. Ceterum amictus circum pectora candidus, & corpori impressus: vt qui nec inflatur, nec inquietatur. Sedet enim in throno Spiritus eius mitissimi & mansuetissimi, qui non turbine glomeratur, non nubilo liuet, sed est teneræ serenitatis, apertus & simplex, quem ¹⁰⁴ tertio vidit Helias. Nam vbi Deus, ibidem & alumna eius, patientia scilicet. Cum ergo spiritus Dei descendit, indiuidua patientia comitatur eum. Si ¹⁰⁵ nos cum spiritu admiserimus, in nobis morabitur semper: imò nescio an diutius perseueret sine sua comite ac ministra. Omniloco ac tempore tangatur necesse est: quodcunque inimicus eius infligerit, solus sustinere non poterit, carens instrumento sustinendi. [¹⁰⁶ Hæc patientiæ ratio, hæc disciplina, hæc ¹⁰⁷ opera cœlestis & vera, scilicet Christiana, non vt illa patientia gentium terræ, falsa, probrosa. Nam vt in isto quoque Domino ¹⁰⁸ diabolus æmularetur, quasi planè ex pari (nisi quod ipsa

C.XIII.

Dan. 4.

Matth. 19.

Matth. 26

C.XIII.

Act. 7.

Job. 1.

Job. 2.

Job. 17.

Job. 31.

C. XV.

Matth. 17.

C.XVI.

diuersitas mali & boni æqualiter ¹⁰⁹ magnitudinis par est) docuit & suos patientiam propriam: illam dico, quæ maritos dote venales, aut ¹¹⁰ lenocinijs negotiantes vxorū potestatibus subijcit. ¹¹¹ Quæ aucupandis orbitatibus omnem coacti obsequij laborem mentitis adfectionibus tolerat: ¹¹² quæ ventris operarios, contumeliosis patrocinijs subiectione libertatis, gulæ addicit. Talia Nationes patientiæ studia nouerunt: & tanti boni nomen, fœdis operationibus occupant: patientes riuulium & diuitum & inuitatorum, impatientes solius Dei viuunt. ¹¹³ Sed viderint suam sui ¹¹⁴ Præsides, ¹¹⁵ quam patientia subter ignis expectat. Ceterum nos amemus patientiam Dei, patientiam Christi: rependamus illi, ¹¹⁶ quam pro nobis ipse dependit. Offeramus patientiam spiritus, patientiam carnis, qui in resurrectionem carnis & spiritus credimus.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE PATIENTIA.

C A P. I.

1. Confiteor ad Dominum Deum, &c.] Præter Præfatiunculam quandam caput hoc tractat, sicuti & inscripsimus: De affectata Philosophorum Patientia. De qua adeo etiam S. Cyprianus lib. de Bono Patientiæ cap. 1. & ipse Auctor rursus Vlt. cap. Est autem Tertullianicum: Confiteor ad Dominum, pro: Confiteor Domino. Item: suggestum imus. Legimus Verò paulopost ex tribus MS. Vaticanus cod. non sum, pro: non sum.

2. quod frui non datur.] Dicimus (inquit Rhenanus) vtrumque, & fruor hanc rem, & fruor hac re. Tertulliano etiam non satis est dicere: Vacent sanitate, nisi præpositionem à addat, quod perpetuo ferè facit.

3. etiam qui cæca viuunt.] Hic (vt adnotat idem Rhenanus) elegantiam Græcam affectat: nam solent illi aduerbia pluratiue nominum instar Vsurpare. Expone ergo cæca, pro: cæcè. Non prorsus dissimilis apud Cyprianum locutio est, quum inquit, de bono Patientia: Qui non loquimur magna, sed viuimus. Simile est Lucretianum illud: Acerba tuens, pro acerbè. Quum autem hic nominatum bonum patientiæ appelleret, hinc natus titulus libri citati S. Cypriani.

4. tantum illi subsignant.] Hoc est (inquit Rhenanus) tanti Patientiam faciunt, tantum ei tribuunt. Subsignare, pro subscribere & fauere. Aduersus Marcion. lib. 1. In vobis est, si velitis, illi obsequium subsignare.

C A P. II.

5. Nobis exercendæ Patientiæ, &c.] Capiti huic titulum dedimus: De Dei Patientia. quam etiam celebrat iisdem penè verbis S. Cyprian. dicti libri cap. 2.

6. non affectatio humana, &c.] Sic ex 3. MS. pro affectio, nam haud absimiliter S. Cyprian. etiam citante Rhenano: Apparet (inquit) non esse illic veram patientiam, vbi sit insolens affectata libertatis audacia, & exerti ac seminudi pectoris inuerecunda iactantia, qui etiam rectè interpretatur caninam æquanimitem, de Cynica seu Diogenica tolerantia.

7. stupore.] Pro arrogantia, vti hic, accipi videtur. S. Cypriano vox est familiaris, vti adnotauimus ad Epist. eius 41. n. 21. & ad lib. de Unitat. Eccles. num. 56.

8. sed viuæ ac cælestis disciplinæ diuina dispositio delegat.] Legimus cum Latinio ex 3. MS. viuæ, pro: viuæ. Atqui (inquit Rhenanus) pro: diligit, quod prima habebat editio, putauimus aliquando nobis scribendum esse, dirigit. Nunc in: delegat mutauimus, non malè, vt putamus. Est delegare, iniungere seu committere aliquid. Sic lib. 2. aduers. Marc. Nec cautionem eius delegasset sub metu mortis. Porro cælestem disciplinam vocat à Christo missa cælestis institutam. Quam magisterijs cælestibus discimus, inquit Cyprianus lib. de Bono Patientiæ, veluti declarans quod hic dixit Tertullianus: Cælestis disciplinæ diuina dispositio.

9. qui florem lucis huius, &c.] Et hunc locum (inquit Rhenanus) suauiter edisserens Cyprianus: Qualis verò in Deo (inquit) & quanta patientia, qua in contumeliam sua maiestatis & honoris instituta ab hominibus profana templa, & terrena signamenta & sacra sacrilega patientissime sustinens, super bonos & malos æqualiter facit diem nasci, & lumen solis oboriri, & cum imbris terram rigat, nemo à beneficijs eius excluditur, quo minus iustis similiter & iniustis indiscretas pluuias largiatur? Videmus inseparabili æqualitate patientia nocentibus & innoxijs, religiosis & impijs, gratias agentibus & ingratis, Dei natu tempora obsequi, elementa famulari, spirare ventos, fontes fluere, grandescere copias messium, fructus miscere vinearum, exuberare pomis arbuta, nemora frondescere, prata florere, &c. Qui etiam Rhenanus rectè explicat: temporum officia, quia ver suo tempore fruges prolicat, æstas calore concoquit, elementorum seruitia. refrigerat enim aer, calefacit ignis, irrigat aqua, terra fructificat.

10. totius genituræ tributa.] Per tributa genituræ (inquit idem Rhenanus) conceptum nutritionemque sœtus in Vtero & partum ipsum intelligit. Animalium, inquam, omnium, non solius hominis. Nam genitura Auctori natiuitas est. Quod ipsum ab eo repetitur, ad illud de Resurrectione carnis: à benedictione genituræ, & ibidem ad illud: concubitus genituræ, & ad illud lib. 4. aduers. Marc. genitura peruersa est. Quamquam paulo aliter accipitur lib. aduers. Valentin. quæ admodum ibi latius. Atqui hic ex MS. 3. legimus: patitur, pro eo quod male legebatur: patiatur.

11. nomen cum familia ipsius persequentes.] Ita tres MS. pro eo quod erat: nomen, familiam. Sic autem accipit: nomen (vti rectè adnotauit Rhenan.) Vti in lib. de Resurrect. carn. cum pro nominis fide in medium extracta; & Lactantius lib. 5. de Philosopho quondam loquens: Tres (inquit) liberos euomuit contra religionem noménque Christianum. Cyprianus: Illos nominis sui semper inimicos. Nempe pro professione Christiana, vti ad marginem eius libri idem Rhenanus adnotauit, & nos quoque in illud S. Cypriani Epistol. 52. etsi occisus propter nomen postmodum fuerit, num. 50. Similiter etiam Auctor libro secundo ad Vxorem c. 5. obiectione nominis. & l. de Cor. milit. c. 1. infra: nomini negotium fecerit.

C A P. III.

12. Et hæc quidem diuinæ patientiæ, &c.] Inscripsimus caput hoc: De Christi patientia. quam etiam iisdem penè verbis inculcat Sanctus Cyprianus vbi supra cap. 3. Ad didimus autem: quidem ex 3. Manuscriptis. fors verò pro forte accipitur aduerbialiter.

13. Nasci se Deus, &c.] Hæc (eodem Rhenano adnotante) Cyprianus copiose explicat: Omnes denique actus eius ab ipso statim aduentu patientia comite signantur. Quod primum de illa sublimitate cælesti ad terrena descendens, non aspernatur Dei filius carnem hominis induere.

14. & à seruo suo tingitur.] Sic ex MS. pro: tingitur. nam Tertulliani phrasin esse patet vel ex illo lib. aduers. Marc. 1. 766

Vbi similiter dixit: oleum quo suos vnguit; maxime quod etiam Plinius, quem libenter imitatur, dixerit lib. 35. cap. 6. cum purpuris pariter tinguitur. Atqui hoc sic expressit loco citato S. Cyprianus: Dominus baptizatur à seruo; sicuti & id quod sequitur his verbis: Cum diabolo tentante congreditur, & inimicum tantum vicisse contentus, nil ultra verba conatur.

15. absolute scilicet veniam offensa patientia eruditus.] Interpretatur Rhenanus, quam videlicet offensa patientia dare solet, hoc est ignoscere. Verum hic scholio opus non erit, si legamus cum tribus MS. ob salutem scilicet venire offensa patientia eruditus. Quia etiam lectio magis placet. nam ita loqui solet Tertullianus: venire eruditus.

16. Atquin.] Atquin (inquit Rhenan.) Usurpat perpetuo, pro: atqui. quod semel adnotasse sufficiat. Talia multa Librarij vetustis exemplaribus innexerunt. Sic & alioquin recepit vsus, pro: aliqui.

17. coelestes ignes representari.] Vide infra lib. primum aduers. Marcion. ad illa verba: panem quo ipsum corpus suum representat.

18. Parum hoc, si non etiam proditorem, &c.] Cyprianus (adnotante Rhenano) his verbis sententiam istam circumloquitur: Nec mirandum (inquit) quod circa obediens talis existit, qui Iudam potuit usque ad extremum longa patientia sustinere, cibum cum inimico sumere, hostem domesticum scire, nec palam ostendere. Ergo quod Tertullianus dicit: denotare, id velut explicans Cyprianus dixit: ostendere. Quia ipsa significatione dixit infra lib. de Vel. virg. cap. 9. in Ecclesia denotaretur. Alibi ferè pro: arguere ab Auctore accipitur, uti patet lib. de Pall. supra n. 3.

19. ne vnus quidem discens.] Discens (inquit Rhenan.) Vocat discipulum compluribus locis, sicut audientes, auditores, in lib. de Vera carne Christi. Sed quid iam, inquit, discens Pontici illius. In lib. de Praescript. ad. haereticos: c. 3. Nonne ab ipso Domino quidam discensium scandalizati deuerterunt. cap. 20. siue discensibus seorsum, cap. 22. Discensibus missum. Et, Discensibus (inquit) meis eadem ad vos praedicare mandaueram. Intelligit autem hic Petrum. Eodem item libro: Etiam proprii (inquit) discens & successores eorum. Sic etiam l. adn. Marc. 4. tres de discensibus.

20. Itaque & gladij opera maledixit in posterum.] Quum frequentissime (uti lib. de Spectaculis n. 1. latius) gladiatores impugnat, contra eos proprie hoc dictum videtur; de quo interim latius lib. de Corona Militis.

21. Taceo quod figitur, &c.] Figitur accipit Auctor pro cruci figitur. Atqui pro: subeunda morti, MS. 3. subiunda, quod nescio si ita antiquitus usurpatum sit. Paulo autem latius S. Cyprianus hoc prosequitur, additis pulcherrimis antithetis ab eo loco: sub ipsa autem passione, &c.

22. penes nos verò ratio & structio.] Alludit ad illud 1. Cor. 1. Verbum enim crucis pereuntibus quidem seu gentibus stultitia, nobis autem Dei virtus est. Etsi autem MS. 3. legant: instructio, magis tamen placet structio. Nam (sicut Rhenanus adnotat) structioem usurpat, pro: instructio, ut lib. de Cult. fam. cap. 11. structius comparatum, pro: instructius, & structus, pro: instructus, ut in hoc libro paulo post: De suo experimento (inquit) quid ad peccatum adiunxerit structus: in libro de Resurr. carn. Quot steriles, inquit, virtutisque naturae infructuosae genitalibus structi.

CAP. IIII.

23. Igitur si probos quosque seruos, &c.] Inscriptionem capiti huic dedimus: De patientia obsequij, quam vicissim Deo debemus. Accipit autem ingenium dominicū, pro: ingenio dominorū. Legunt autem MS. 3. secundum morigeros, pro eo quod excusi: moratos. quod adeo in textum reposui, quia nusquam repperi moratos, pro: morigeros.

24. non in compede, aut pileo.] Primum illud (uti rectè adnotauit Rhenan.) seruitutem & pœnam, posterius manumissionem libertatemque respicit. Virgilij interpres Seruius auctor est, seruos in Feroniae templo olim raso capite pileum accipere solitos.

Erat enim insigne libertatis pileum. Hinc illud: Ad pileum vocare seruos, passim apud Auctores obuium. Eodem pertinet numisma Bruti, pileo duobusque pugionibus insignitum; nam ex his (inquit Dion histor. l. 47.) Brutus significabat à se & Cassio patriam seruitute liberatam. De alijs quoque libertatis insignijs vide T. 3. l. de Praescript. aduers. haereses.

25. seruitute subnixis.] Sic Cyprianus alicubi (citante Rhenan.) de Lucifero loquens lib. de Zelo & liuore. Ille, inquit, dum angelica maiestate subnixus, ille Deo acceptus & carus. Quamquam ibi aliter videatur accipi, nempe pro eo qui nitebatur maiestate, & nimium ea sibi confidebat; hic verò pro: subiectis.

26. vñbus nostris eas à Domino prouistas.] Alludit ad illud Gen. 1. Dominamini piscibus maris, &c. item quod est Genes. 9. Terror & tremor vester sit super omnia animalia, &c. Atqui pro eo quod sequitur non ita multo post: quis de bono eius latere retractet, MS. 3. legunt: tractet, sed non placet, quia videtur proprie hic: retractet accipi, non sicuti alibi, pro tractare, quemadmodum lib. adu. Praxeam T. 3. latius.

27. in expedito.] Phrasim Inreconsultorū in expedito esse. Hinc illud Ulpiani lib. Si dabitur. ff. De fideiuss. quum numeratio totius debiti non sit in expedito. Similiter & illud: in praescriptionis compendio. verum de eo latius in Adnot. nostris ad lib. de Praescript. adu. haereses n. 1.

CAP. V.

28. Verumtamen procedere disputationem, &c.] Titulus huius capitis haud immerito inscribitur: De impatientia. de qua non Auctor modo, sed & S. Cyp. lib. supracitat. c. 7. tractant latissime, multis iisdem penè verbis etiam utens.

29. neutrum alteri facere.] Videtur (inquit Rhenan.) dictum à Tertulliano: Neutrum alteri facere, pro eo quod est: neutrum cum altero facere, id est: neutrum alteri consentire.

30. natales impatientiae.] Appellat (inquit Rhenan.) impatientiae natales, originem siue initium impatientiae. Sic lib. 1. adu. Marc. natales agnitionis dixit: Idcirco, inquit, à Penateucho natales agnitionis supputabuntur. Et in lib. de Pallio: natales mundi: Ab ipsius, inquit, mundi natalibus compotes sumus.

31. malitiam ab impatientia auspiciatam.] Frequenter adnotat Tertul. hic participio passiuè vii. Similiter autem infra lib. de Cor. milit. reuelari auspiciatus, ubi idem: Auspicari, inquit, usurpat pro simpliciter incipere. Atqui pro: quid ad peccandum adiunxerit, legunt MS. 3. adiunxerit, perinde est.

32. si diuino interdicto patientiam perferuasset.] Sic ex 3. MS. pro eo quod erat: praeseruasset. De diuino autem illo interdicto latius l. de Ieiunio T. 5.

33. apud Adam nondum maritum.] Idem est quod alicubi contra Iovinian. habet Hier. Adam quamdiu in paradiso fuit, virginem fuisse.

34. ad traducem.] Quamquam obscure, videtur tamen ad peccatum originale alludere. Verum de eo latius l. de Baptis. T. 3. Latinius censet legendum: ac traducem: meo quidem iudicio rectè.

35. & circa diaboli circumscriptionem.] Deceptionem, uti adnotauit & Rhenan., intelligit, qua diabolus Euam circumuenerat. Hanc refutare debebat Adam. Circumscribere, decipere significat; & Ciceroni circumscribere senatum, est auctoritate senatum priuare; tracta à fabris aut chirurgis metaphorā, qui quae praesuri sunt, prius circumscribunt. Et reuera primi parentes nostri à diabolo sunt circumscripti, cuius astu de paradiso sunt eieci, atque exilio damnati, omni iure possessionis sibi adempto. Eodem pertinet illud Cornificij: Ne omnino Patres Conscripti circumscripti putentur.

36. Innocens.] De Adami innocentia ante lapsum, pleni sunt libri S. August. Aduersus Pelagianos, ad quos Lectorem remittimus.

37. At ubi semel succidit impatientiae.] MS. 3. succubuit; verum illud placet, eo quod alibi frequenter succidere accipit Auctor pro: succumbere; ut exempli gratia l. de Cor. milit. auaritati succidisse, & infra huius lib. cap. 14. confi-

Stationibus succedamus.

38. usurpari.] Usurpant, inquit Rhenanus, ad quos ius possessionis spectat. Sic impatientia veluti iam possidens hominem, facile eum ad quidvis traxit, quod Deum offenderet. Est etiam hæc Iureconsultorum vox. Non multo autem post legimus ex MS. 3. cum Latinio: si iratus fratri suo non est.

39. impatientiæ tunc infantis, &c. incunabula.] Eleganter, inquit Rhenanus, Vir undeque doctissimus Tertullianus incunabula impatientiæ vocat prima exordia, ac quasi rudimenta. Alioquin incunabula pro natalibus & origine sumere solent Auctores. Iustinus l. 12. Si non solum tyrocinia, verum etiam incunabula, in ipsis castris posuissent. Idem lib. 31. Contra Romanos auitos lares & incunabula maiorum templaque, ac Deorum simulacra inexplebile desiderium videndi tenebat. Aptè verò addit infantis. Similiter dixit Auctor l. de Præscript. adu. hereses: quibus incunabulis institutum est corpus.

40. Hæc ut principalia penes Dominum delicta.] Haud absimiliter S. Cyprian. lib. de Bono patient. cap. 5. Adulterium, fraus, homicidium, mortale crimen est, super quo aliquid diximus nostris Adnotat. num. 26. Hoc interim hic notandum, quod quum S. August. & alij recentiores delicta accipiant pro peccatis minoribus, Tertullianus genere accipiat pro omni genere peccatorum; ubi autem de grauioribus agit, addit: principalia, capitalia, mortalia. verum de hoc latius lib. 4 adu. Marc.

41. excetra delictorum.] Magis placet hæc lectio postremæ editionis Basiliensis, quam ea quam habent Lugdunensis & alia quadam, quàmque ininterpretatur Rhenanus, exhedra, eo quod plus habeat energia dicere impatientiam excetram, id est: hydram, quàm dumtaxat: exhedram, id est sedem delictorum. Maxime quum etiam S. Hieron. (ut iam olim ad me scripsit Ioan. Harrisius, hinc comprobans) epist. 37. ad Fulianum Diaconum, eodem significatu excetram accipiat, & multi scriptores hydram ab Hercule superatam, eodem appellent nomine.

42. Post manna escatilem pluuiam.] MS. 3. manna. Verum illud placet, tum quod sequatur: petra aquatilem sequelam, tum quod lib. aduers. Jud. cap. 3. ablatiuo casu utens d. cas: manna cibauit, & in accusatiuo aduers. Marc. lib. 4. legi manna. Atque, uti adnotauit Rhenanus, hic audis Scholasticam phrasin eius temporis.

CAP. VI.

43. Ipsa adeo est, &c.] Vel ipsum initium huius capituli titulum indicat: Quod Patientia fidem antecedit & subsequatur. quod ex parte etiam imitatur S. Cyprian. ubi supra c. 4.

44. & iustitiæ deputatus est ab illo, &c.] Omittenda est hic marginalis suspecta adnotatio, In Abraham typica fidei contestatio. Neque enim illud ad fidem aliam quàm viam pertinere ipse Auctor hic indicat, dñi subijcit: sed fidem eius Patientia probauit, & paulo post, fides patientia illuminata. Cuiusmodi planè habes locum apud S. Cyprian. Epist. 63. Vbi & nos ibidem adnotauimus num. 13. Facit pro eodem quod paraphrasticos vertit illud: & iustitiæ deputatus est ab eo, id est: iustus deputatus est, pro eo quod legitur Gen. 22. Et deputatum est ei ad iustitiam.

45. sine iudicii periculo licet.] Istud non tam pertinet ad illud: nec fatue (quod Græcè est *μὴ*) quidem dicere; quia hoc prohibet Christus sub pœna gehennæ, quàm ad id quod præcedit: nec verbo quidem lacessere; quia sic legitur Matth. 5. Quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Nisi dicamus iudicium hic ab Auctore in genere accipi, tam pro concilio, quàm pro gehennæ. Atque in ijs quæ sequuntur, rursus Cyprian. Auctorem imitatur sub finem 2. cap.

46. quando ne linguæ quidem malefacere concessum est.] Adnotatu digna hæc ex 3. MS. restitutio, qua: linguæ legimus, pro: dignè; ut non sit opus nos torquere cum Rhenano in huius sententiæ explanatione.

CAP. VII.

47. Iam verò percurrentibus nobis, &c.] Capituli huius titulus rectè hic poni possit: Quod contemptum sæculi Patientia operetur. In quo iterum Auctorem imitatur S. Cyprianus de Bono patient. cap. 5.

48. Ita detrimentum patientiæ, &c.] Obscura, inquit Rhenanus, sententia. Videtur sic intelligenda distinguendaque. Ita Dominus præministravit patientiæ detrimentum, subaudi rei familiaris, fastidium opulentiæ, hoc est, contemptum diuitiarum, Appositivè, ut sit sensus, Dominus primus ostendit patientiæ tolerandum esse detrimentum rei familiaris, dum docet diuitias esse contemnendas. Sic aptè cohærebit clausula quæ sequitur.

49. Læsuras quoque earum computandas non esse.] Læsuras, interpretatur idem, vocat detrimenta siue dispendia, quum aliquid de re familiari nostra amittitur. Potuisset dicere, læturæ; sed placuit nouum vocabulum. Sic lib. de Resurrectione carnis Præsuras & læsuras quibus corrumpitur homo exterior. Eodem lib. ex læsuris & animæ & carnis obueniunt.

50. Itaque si damno affecti impatientes senserimus.] Iterum hoc ex MS. 3. restitutum, quum phrasin sit Tertullianicam, pro eo quod Rhenanus suum, ut fatetur, iudicium secutus: impatientes erimus. Cum quibus etiam veteres sequimur legendos: adfines, pro: affines. & supplemus illud: quum alienum amissum dolentes ægrè sustinemus. & mox Libentes, pro eo quod tamquam elegantius erat substitutum: Libenter.

51. etiam in foro.] Istud videtur referendum ad forum iudicarium, ut agat contra aduocatos, qui pecunia gratia nihil damnationis timentes, quidvis adgredi dubitant.

52. quum denique ludo & castris sese locant.] Ludum inquit, gladiatorium intelligit, cuius præfectus Lanista dicebatur per castra militiam. de quibus latius partim lib. de Spectac. partim lib. de Cor. milit.

53. in mores bestiarum.] Hoc iterum restitui, pro eo quod tamquam elegantius legebatur more bestiarum. Nam ita legisse Tertullianum (Rhenano teste) codex Paterniacensis aperte ostendit, ut sit: in mores, pro: in morem, pro quo quidam offensi ea lectione legebant, sed viriose: immemores.

CAP. VIII.

54. Ipsam animam, ipsumque corpus, &c.] Quum à detrimentis temporalibus ad iniuriarum patientiam transeat, rectè hoc caput inscripsimus: De iniuriarum Patientia. In quo partim illum imitatur S. Cyprian. ubi supra.

55. minorum deliberatione lædemur, &c.] Similiter dixit Auctor lib. adu. Marc. 4. non decem mensium cruciatu deliberatus. Ad quem locum Rhenanus, deliberatus, inquit, pro: liberatus, & mox locum hunc sic explicat: minorum deliberatione, hoc est dum solliciti sumus ut à minoribus periculis liberemur. Idem autem lib. adu. Valentinianos: animale medicæ spei deliberatum, longè aliter interpretatur, pro: adiudicatum, ac si diceret: delibratum, citans Festum Pompeium, qui derivat: deliberare, à libella qua quid perpenditur. Ego quomodo loci illi intelligendi sint, illuc Lectorem remittens, hic existimo simpliciter accipi debere pro simplici deliberatione, quæ minimum à cogitatione differt, ut sit sensus: Minorum iniuriarum deliberata cogitatione lædemur, qui ad maiores iniurias integrum corpus expositum gerere debemus?

56. monela.] Sic monelam, inquit Rhenanus, usurpat à monendo, pro monitione, sicut à sequendo, sequelam. Paulo antè: Post petra aquatilem sequelam sperant de Domino. Sic lib. adu. Marc. 5. Imò, inquit, nostri monela de cælo.

57. Quiuis ictus. Dixit, inquit Rhenanus, Quiuis, pro: Quantuscunque.

58. Dominus ipse maledictus in lege est,] Necessariò hoc referri debet ad illud Deuter. 21. Maledictus à Deo omnis qui pender in ligno. Item ad locum Gal. 3. Vbi post eam scripturam citatam, addit: Ut in Gentibus benedictio Abraham fieret in Christi

sto Iesu. hoc est enim quod addit : & tamen solus benedictus. Quod quum & Patri tribuatur frequentissime, sanè debet intelligi ut pater non excludatur, sicuti e contrario filius non excluditur, quum de Patre dicitur : soli Dei honor et gloria.

59. non vasculorū inquinamentis, &c. hominem cōmunicari.] Sic omnino legendum, pro : communicare, patet tum ex MS. Anglico cod. infra lib. de Ieiunijs, tum ex MS. 3. Vat. & 1. editione, & excus. illic qui legunt : coinquinari. Quod adeo etiam placeret, nisi constaret citari ab Auctore hic non Matthæum (ut opinatur Rhenanus) sed Marcum cap. 7. cuius interpres hac voce : communicare, pro coinquinare utitur ut potè apud quem, non verò apud Matthæum, recensentur à Christo Baptismata calicum; cui respondet quod hic habet Auctor : non vasculorum inquinamentis. Plura illic videat Lector.

60. telum, &c. libratum.] Librare hic pro magna vi conijcere accipit, imitatus illud Virgilij *Æneid.* 9.

Summa telum librabat ab aure.

Alioqui significatio propria longè alia est, pro ponderare.

CAP. IX

61. Ne illa quidem Impatientiæ species, &c.] Titulus huius capitis à nobis ponitur : Quod patientia luctum etiam temperet. Quod imitatur S. Cyprian. sub finem libri de Mortalitate.

62. Credentes enim Christi resurrectionem, &c.] Paraphrasticos explicat quod sequitur apud Apostolum 1. Thess. 4. Si enim credimus quod Iesus mortuus est & resurrexit, &c. Atqui paulopost legimus ex 3. MS. Cur enim doleas, pro Cur ergo.

63. Cupio, inquit Apostolus, recipi iam & esse cum Christo.] Ita ex MS. 3. pro esse cum Domino. nam Græcè οὖν ἤρξατο legitur. Videtur autem etiam hic aliam quàm hodie exstet, editionem secutus : nam pro eo quod habet : recipi, Græcè est : ἀναλῦσαι, quod rectè vertit noster interpres, dissolui; & tamen eodem modo legit infra, & lib. de Spectac. 28. & lib. I. ad P. xorem cap. 5.

CAP. X.

64. Est & alius summus impatientiæ stimulus, &c.] Hoc caput inscribimus : Quod Patientia ultionis libidinem excludat. In quo ipsdem penè verbis imitatur Auctorem S. Cyprian. de Bon. Patient. cap. ult. multo latius, quò Lectorem remittimus compedi gratia.

65. tamen iudicantis impatientiam cauit.] Synecdochica (inquit Rhenanus) locutio huic Auctori familiarissima ut præpositionem & subintelligamus, secundum, vel per impatientiam. Cauere autem iuris verbum. Cauet sibi aliquis ab aliquo. Hic itaque erit sensus Auctoris, ac si dicat : Tamen per iudicantis impatientiam de hoste suo sibi cauit, id est (ut in verbis Iuris persistamus) satis accepit, quod alij satisfecit dicerent. Legimus autem eum eodem Rhenano : incurtare consueuerat, pro : incurfare.

66. quotiens instantia eius deterior facta est causis suis ?] Etiam (inquit Rhenanus.) instantia Iuris vox est. quare miror à quo postea sit substitutum : quoties impetu eius, nullo planè sensu. Reperitur enim hac vox lege finali, De pignorat. action.

67. Quod si patientiæ incubabo.] Incubare (inquit Rhenanus) pro indormire, translatione sumpta à rebus caris, quas ne perdamus etiam cum dormimus, nobis supponimus custodiæ causa. Cyp. in lib. de Eleemosyna : Quid diuitijs tuus solus incubas ? Sic in l. Prescript. adu. heres. Tercull. Pectori eius (inquit incubantem dixit : & in lib. de Resurrectione carnis. Et de isto, inquit, cœlo, quod nobis incubat. Nam cum Maro cecinit :

Ponto nox incubat atra,

trem incommodam violentamque voluit exprimere. Sanè Plinius aliter loquitur in initio lib. 2. de Natura agens : Aut si una omnes incubaret, hoc est foueret, ab auiibus fecificantis sumpta Metaphora. Similem autem locum S. Hieron. adfert idem Rhenanus

ad illud lib. de Patient. sacco & cineri incubare, ubi dixit ad Demetriadem : repositis opibus incubare.

CAP. XI.

68. Post has principales, &c.] Inscriptio huius capitis hæc est : Quod præterquam quòd reliqua eludat mali spiritus incitamenta, etiam pro mercede æternam felicitatem recipiat.

69. necessarios.] Comparatiuum, inquit Rhenanus, inusitatum. Sic necessarius dixit in neutro, in libro de Car. Christi. Quasi, inquit, necessarius aliquid adferrent, eò quod ille tum maximè agebat. Similiter autem dixit etiam lib. 4. adu. Marc. maius & necessarius lumen, & lib. de Habitu mulieb. opera plures & necessarios.

70. quæ à Malo, infliguntur.] Similiter supra : ut nobis non magis à Malo, & infra cap. 14. dissecabatur Malus. Utrobique autem, ut adnotauit Rhenanus Mali nomine diabolum intelligit. Hunc quoque malignum vocat in lib. de Fuga in persecut. Sed erue nos, inquit, à maligno, id est, ne nos induxeris in tentationem, permittendo nos maligno. Sic enim πονηρὸν vertit. Paulopost rursum : Aut Mali insidijs. Similiter infra lib. de Cult. scem. Christianus à Malo illo. cap. 5. Et lib. 2. ad P. xorem cap. 6. à Malo immissa, ac cap. 7. ubique Malo se inferunt, item à Malo conciliatur, denique cap. ult. ibi & Malus non est.

71. æquanimittatis.] Non semel & antea et postmodum æquanimittatem accipit Auctor pro patientia.

72. interuenimus.] Interuenimus, inquit Rhenanus, erroribus nostris aut mali insidijs cum nos illis opponimus non consentiendo, sed euitando potius. Sic enim olim Tribunus Senatus consultis intercedebat : ut admonitionibus Domini interuenimus cum illis obsequimur. Sic infra : Omnibus Mandatis eius interuenit.

73. eius officij magna merces, felicitas scilicet,] Similes loci à nobis sunt adnotati, & lib. de Patient. complures, & aliquot libro ad Martyras. Et imitatur hunc in hoc S. Cyprianus de Bono Patient. c. 4. in hac verba : Tot denique Prophetæ interfeciti, tot Martyres gloriosis mortibus honorati, qui omnes ad cælestes coronas patientiæ laude venerunt. Neque enim potest accipere dolorum & passionum coronam, nisi præcedat in dolore & passione patientia. Deinde etiam libro de Exhort. Martyrum cap. 12. cui hunc dedit titulum : Quæ spes & merces maneat iustos & Martyras post conflictationes huius temporis ; ubi de hoc adfert complura scripturarum testimonia, & inter ceteras eam quæ hic citatur : Merces enim vestra copiosa est in cælis. ut omittamus alios eius locos qui in Indice nostro citantur. Quæ ipsa rursum ab eodem repetuntur Testimonia l. 3. ad Quir. c. 16. & 17. Eodem pertinet quod ex persona Dei dixit cap. præced. Ego patientiam remunerabo. & quod habet l. 4. adu. Marc. Pro differentia mercedum, operarum quoque credenda distantia est. Quum autem merces sit correlatiuum meriti, locus erat etiam de illo hic aliquid tractandi : sed de eo latius infra cap. 13. contra huius temporis sectarios. Hic sufficiat hac adnotasse contra eos, qui quum Catholici censerent velint, tamen omnes passiones Martyrum pœnas esse peccatorum dicere non verentur.

74. Itaque talibus & aduocatio & risus promittitur.] Aduocationis, inquit Rhenanus, vocabulo consolationem accipit; nam sic vertit Græcæ dictionem παρακλησις. Similiter dixit lib. adu. Marc. 3. aduocate languentes, pro consolari, seu aduocatum languentium agere, quem paulopost illic vocat : aduocatorem. Atqui his verbis non modo interpretatur illud Matth. 5. Quoniam ipsi consolabuntur, sed & id quod habet Lucas : Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.

75. merces enim vestra plurimā in cœlo.] Græcè est & apud Matth. & apud Lucam, ὁ μισθὸς ὑμῶν pro quo Latine ab omnibus vertitur merces. Atqui merces, teste Varrone lib. 3. de ling. Lat. à merendo dicta. Siquid, inquit, datum pro opera, aut opere, merces à merendo. Itidem μισθὸς Græcè apud nullos unquam Auctores reperietur alia significatione quàm mercedis stipendij, præmij. Quæ adnotari diligentius;

ut ne quisquam evadere possit, si quis vitam eternam mercedem negare ausus fuerit. Quibus addo, quod etiam alijs locis scriptura sacre merces vita eterna appellatur. Ruth. 2. Ecclesiastici 11. 18. 36. ac 50. Sapient. 5. & 10. Matth. 10. 1. Corinth. 3. Hebr. 2. 2. Ioan. 1. & Apocal. 11. Item & premium, Tob. 4. Sap. 4. 11. & brauium 1. Cor. 9. Philipp. 3. Denique remuneratio, 2. Cor. 6. Hebr. 10. & 11. Grace quoque loci citatis $\mu\omega\delta\delta\epsilon\varsigma$, $\beta\epsilon\alpha\lambda\epsilon\iota\omega\nu$, $\alpha\pi\mu\omega\delta\iota\alpha$ $\mu\omega\delta\alpha\pi\omega\delta\delta\iota\alpha$. Que omnia eodem pertinere perspicuum est ei qui Grace nouit. Neque obstat quod vno Roman. 6. vocetur Gratia vita eterna, quia non esse simpliciter Gratiam patet ex illo 1. Ioan. Gratiam pro gratia.

CAP. XII.

76. Quod pacis gratiss. Deo adinet disciplinā, &c.] Titulum huic cap. dedimus: Quod & paci quoque & pœnitentia ministret patientia: Imitatur hic etiam Auctorem S. Cypr. c. 6. de Bon. Patient. Atqui (vbi adnotat Rhenan.) Adtinere disciplinam dicit, pro disciplina seu ad disciplinam adsinere.

77. conuenientia.] Conuenientiam (inquit idem Rhenan.) usurpat substantiue, pro conuentione & pacto Quia interest. Alludit ad illud Matth. 5. Esto cito consentiens aduersario tuo. ego potius puto pro: consensu & benivolentia accipi. Sic enim legit lib. de Orat. & adu. Marc. lib. 3. Vbi de hoc latius. Adnotat idem figuratam locutionem, vbi legitur conuulsus animū, pro quo MS. 2. animi. sed perinde est. L. de Orat. cap. 10. sic istud circumloquitur: siquid discordia vel offensæ cum fratre tuo contraxeris.

78. cum disuncto matrimonio.] Loqui videtur (vbi recte Rhenanus adnotauit) de Christianis, seu viris. seu feminis, qui se ethnicis in matrimonio coniungunt. Hic aliquando contingebat, vt uxor Christiana marito ethnico tandem continentiam persuaderet, quam amplexus ille seruabat; mulier verò pœnitentiam agebat, atque prius factum expiabat apud Ecclesiam iuxta ritum eius temporis. Atque hoc est quod sequitur: Quantum boni vtrique confert, alterum adulterum non facit, alterum emendat. Consentit quod infra dicit: Pœnitentiam expectat exomologesi adsignat.

79. hæc exorat pœnitentiam.] Ita hunc locum restituimus, pro: exhortatur, partim ex Paternacensi cod. qui (iuxta quod adnotat Rhenanus) legit: exorta, & Gorziensi qui habebat: etortat; partim verò ex MS. 3. Vatic. qui habent: & orat. Neque placet quod putat legendum Rhenan. extortat, vel: etortat, forma frequentatiua, ac si diceret: extorquet, quia apud alios Auctores neutrum illud reperitur.

80. Dilectio, inquit, magnanimis est, &c.] Paulinum (inquit Rhenanus) verbum $\mu\alpha\kappa\rho\theta\upsilon\mu\iota\alpha$, vertit Tertullianus magnanimis est, quod vocabulum Latinis insolens est. Sed suo more loqui solet. Cyprianus amulator Tertulliani, sed styli purioris, Caritas, inquit, magnanima est. Idem $\mu\alpha\kappa\rho\theta\upsilon\mu\iota\alpha$, magnanimitatem reddidit in libro de Eleemosyna. Alijs magis placet longanimitas. Vertit etiam: benefica, pro eo quod S. Cypria. & alij plerique: benigna. quod postremum magis conuenit voci Grace $\chi\alpha\rho\iota\tau\epsilon\tau\alpha\iota$. Illud vicissim: Nec proteruum sapit, correspondet voci Grace $\pi\alpha\rho\epsilon\upsilon\epsilon\tau\alpha\iota$; nam & Erasmus vertit: non est procax & quædam Græca scholia eodem teste interpretantur extolli & ostentare se. Similiter Auctor vertit: proteruit, pro eo quod Grace est $\alpha\sigma\gamma\mu\omega\iota\epsilon\upsilon$, & noster interpretes vertit: non est ambitiosa. Item: Nec incitatur pro eo quod noster interpretes, nec irritatur. Nos autem id quod est intermedium: offert sua, dum alteri prodest, pro: suffert sua, quod nullo sensu legebatur, debemus Dn. Latino. Placeret etiam magis: Merito ergo numquam excidit. quod ita Græce sit & Latine apud Apostolum; sed nolimus immutare, eo quod sic legat & MS. Et proinde tum vt constet sensus, cum vt correspondeat Apostolo, legimus: euacuabuntur, consummabuntur, exhaurientur, non exhaurietur. Atqui etsi contrario ordine hic subiiciantur, tamen iuxta Apostolum sic intelligendus est Auctor: euacuabuntur prophetia, consummabuntur lingua; nam Græce est $\pi\alpha\upsilon\sigma\omicron\nu\tau\alpha\iota$, exhaurientur, (vbi repetitur vox: $\chi\alpha\tau\alpha\rho\eta\theta\iota\sigma\epsilon\tau\alpha\iota$) scientia. nam plurali numero $\gamma\rho\alpha\iota\sigma\iota\varsigma$

legisse videtur.

CAP. XIII.

81. Vsq̃ue huc de Patientia tandem simplici, &c.] Tractat hoc caput & ita inscribitur: De Patientia coporis tam in ieiunijs & continentia, quam in subeundis Martyrijs. De qua etiam S. Cyprian. lib. de bon. Patient. cap. penult.

82. De merendo Domino.] Similes locos adnotauimus de meritis Pœnitentia & Martyrum lib. preced. de Pœnit. & Ad Martyras, eosque vtroque complures; hic habes merita ieiunij & continentia. Alibi in genere quoque: Pro meritorum nomine, inquit, ordo resurgentium disponetur, & lib. adu. Marc. 2. quoniam & aliās positum hominem sub iudicio Dei oportebat iustum illum efficere de arbitrij sui, id est liberi, meritis: ceterum nec boni nec mali merces iure pensaretur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inuentus, non voluntate. Denique Scorpiano aduersus Gnosticos: Aut quomodo, inquit, multæ mansiones apud Patrem, si non pro veritate meritorum. Apud S. Cypria. in nostro Indice similes locos reperire est numero xvii. vt ne hic citando prolixiores simus. Similiter merita Martyrum concelebrant SS. Chrysost. hom. 42. in Genes. 2. in Psalm. 50. in Matth. 27. ad popul. Antioch. 77. & ea quam scripsit post reditum prioris exsili; item lib. 3. adu. vituper. Vit. Monast. ac Sermones de Pœnit. & Confess. Ambros. Sermon. 91. & 93. Ephrem de laudibus SS. Mart. in fine. August. l. qui super Exod. c. 149. l. 16. de Ciuit. Dei c. 36. ac l. 18. c. ult. l. item de Cura pro mort. c. 5. & l. 1. de conf. Euangel. c. 10. Paulinus Nat. 8. Felici, Lucianus presbyt. epist. ad vniuers. Eccl. Maximus Sermon. de Na. Zar. & Celsus, Sophron ad Sermon. de Assumpt. B. Mariæ, & Leo Papa 1. Sermon. 1. & 3. de ieiunio mēse. Sept. Neque verò etiā scriptura desunt. Inter quas occurrit imprimis illa Hebr. 13. Talibus enim hostijs promeretur Deus. & Ecclesiast. 16. Omnis misericordia faciet locum vniuique, secundū meritum suum. Atqui meritum correspondere mercedi supra ex Varrone dictum ca. 11. num. 75. Eodem pertinet vox Græca $\epsilon\upsilon\phi\omicron\theta\epsilon\tau\alpha\iota$, siue $\epsilon\upsilon\phi\omicron\theta\epsilon\tau\alpha\iota$, vbi legitur loco citato Eccl. 16. $\epsilon\upsilon\phi\omicron\theta\epsilon\tau\alpha\iota$ $\tau\alpha$ $\epsilon\phi\omicron\theta\epsilon\tau\alpha\iota$ $\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\epsilon\iota$, qua promereri significat & qua etiā derivatur vox, qua vititur Apost. Hebr. 13. $\tau\omicron\iota\alpha\upsilon\tau\alpha\iota\varsigma$, inquit, $\gamma\alpha\rho$ $\theta\upsilon\sigma\iota\alpha\iota\varsigma$ $\epsilon\upsilon\alpha\pi\epsilon\tau\epsilon\iota\tau\alpha\iota$ θ $\epsilon\theta\epsilon\omicron\varsigma$. Sufficiunt hæc contra eos, qui merita Martyrum aut bonorum operum negant, quia carta deficiet, si quis omnia tum sacre scriptura, tum Patrum loca eo pertinentia velit producere. Quid? quod & milites (inquit Isidor. Etym. lib. 10.) vt stipendia accipiant, mereri dicuntur. Quare recte Auctor infra cap. 15. Quantum, inquit, patientia licet, vt Deum habeat debitorem. 83. adlaboret.] Adlaborandi verbo (inquit Rhen.) Horatius quoque usus est Odarum lib. 1.

Simplici myrtho nihil adlabores.

84. vtpotē quæ ab ipso Domino, &c.] In prima editione non aliud legebatur quàm: vtpotē quæ ab ipso Domino in Apostolis sustinendo vicerit; neque etiam aliud legunt Vaticani codices. Verum ex vetusto codice quæ deerant, suppleuit Gagnæus sua editione per lineas 24. quæ etiam genuina esse Tertulliani stylus satis indicat, tum etiam quod nullus sit sensus in verbis illis prioribus, & probè constet sententia quæ legitur: vtpotē quæ ab ipso Domino in corporis quoque virtute edita est, & sub finem huius Appendicis iterum in hæc verba: quæ propheta, quæ Apostoli sustinendo vicerunt. Sunt autē voces hæ & phrasæ Tertullianicæ: negotiatio Patientia, afflictatio carnis; squalore septenni; altiores gradus patientia digerere; sanctitati procurat, virginem adsignat, incommoda militat, aliæque de quibus nostra subiiciuntur Adnotationes. Est interim adhuc Hyperbaton, & corruptus seu mutilus locus, vbi legitur initio huius Appendicis: siquidem rector animus facile communicat spiritus inuicta cum habitaculo suo.

85. Hæc & viduam tenet.] De viduarum continentia infra libris duobus ad Vxor. S. Cyprianus de Bono Patient. cap. 9. sic mentem Auctoris expressit: in viduis laboriosam castitatem, in virginibus turbeatam integritatem. Atque hæc est quod subiungitur.

86. & virginem adsignat.] Similiter infra cap. 15. exomologesin adsignat. Est autem adsignare etiam vox Iureconsultis usitata. Sic enim adsignare libertum Modestinus usurpat de Verb. signific. quamquam uti videtur paulo alia significatione. Atqui de virginum continentia infra lib. de Virginitatibus velandis.

87. voluntarium spadonem ad regna cœli leuat.] De continentia spadonum voluntariorum, seu virorum Ecclesiasticorum, infra lib. Exhortat. ad castit. Tom. 5. & latius infra lib. de Cultu sem. c. 9. n. 51.

88. Si fuga urgeat, &c.] Cum hic fugam in persecutione non improbet, patet scriptum hunc librum ante haresin, atque adeo ante eius tituli librum, quem habemus, infra Tom. 5. ubi ea de re latius.

89. ad occasionem secundæ intinctionis.] Ita Baptismum sanguinis seu Martyrium nuncupat, de quo libro de Baptismo Tom. 3. ubi eadem phrasi illud circumscribit.

90. ad ipsum diuinæ sedis ascensum.] Simile est illud S. Cypriani Epist. 52. ad Antonian. ubi Martyres dicit ad gloriam peruenire, statim fidei & virtutis accipere mercedem, omnia peccata passionis purgare, statim à Domino coronari. Idque iuxta illud Apostoli supradictum cap. 9. Cupio iam recipi, & esse cum Christo. Adnotatu profecto digni loci ad diluendum, quod auctori quidam impingunt, quasi senserit animas Martyrum non ante iudicium in cœlum recipi. de quo latius inter eius errores in nostris Prolegomenis.

91. aduersus omnem subuertendæ fidei vel puniendæ paraturam.] Sic omnino legendum cenſeo pro eo quod erat: paratum; quod auctori frequentissima sit vox paratura, pro apparatu, quemadmodum alibi latius.

C A P. XIII.

92. His patientiæ viribus secatur Isaias.] Inscriptionem capituli hanc ipse contextus inuuit: De exemplis patientiæ Isaiæ, Stephani & Iob. Atqui quod Isaias secatus sit testatur Epiphanius, Dorotheus, & Isidorus de Viris Prophetarum.

93. Lapidatur Stephanus, &c.] Locum hunc imitatus S. Cyprianus lib. de Bono patient. cap. 6. sicut & apud Rhenan. tacito citatur nomine: Non poteris (inquit) ista perferre, nisi tolerantia & patientiæ teneas firmitatem. quod factum videmus in Stephano, qui quum à Iudeis vi & lapidibus necaretur, non sibi vindictam, sed intercessoribus veniam postulabat, dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Sic esse oportuit primum Martyrem Christi, qui Martyres sequuturos gloriosa morte præcurrens, non tantum Dominicæ prædicator esset passionis, sed & patientissimæ lenitatis imitator.

94. O felicitiss. illum quoque, &c.] De Iob haud dubie loquitur uti manifestum est ex S. Cypri. ubi supra.

95. Quale in illo viro feretrum, &c.] Inter instrumenta triumphi (inquit Rhenan.) feretrum est in quo pompa fertur. Intellige in quo diabolus triumpharetur, Deo trophæum statente. Nam Iob per diuinam gratiam diabolum vicit, impatientiæ nequitiam succumbens; quasi dicat: Quale trophæum de diabolo Deus erexit? Olim circumferebantur arma deuictarum gentium in pompa, mox suspendebantur. Aptè ergo sequitur: Quale vexillum.

96. distringeret.] Basiliens. editio: destringeret. Perinde est utrum legas, quum utrumque abradere significet. Alludit enim ad illud Iob 2. quod testa saniem radabat.

97. quum erumpentes bestiolas, &c.] Mirum est unde hoc habeat Tertullianus. nam in libro Iob. de bestiis non alia mentio, quam quod habetur cap. 17. Putredini dixi: Pater meus es mater mea & soror mea vermibus. Existimo autem hoc exēple motum S. Franciscum; de quo simile quid legitur, quale hic narrat auctor. Atqui rectè meo iudicio restituit Rhenan. foraminosa, pro eo erat aut refossa, aut refoata; magis enim refert phrasin Africanam.

98. Et si filios quoque restitui voluisset, &c. Si unquam alias, certè hic est in auctore ἀναρτήσια μνημονίων aut non vidit extremam partem ultimi capituli. nam ibi in editione non Latina modo, sed & Græca & eiusdem versione manifestè

legitur fuisse Iob filios septem & filias tres, & quod viderit filios suos & filios filiorum suorum in quartam generationem. Verum de hoc latius inter errores eius in Prolegomenis.

C A P. XV.

99. Adeo satis idoneus, &c.] Inscriptum hoc caput: Quod omnibus Dei mandatis interueniat, ac de effigie patientiæ. In cuius prior parte Auctorem S. Cypri. imitatur capite 9. & similiter Prudentius in Psychomachia his verbis:

Omnibus vna comes virtutibus associatur,
Auxiliūque suum fortis patientia miscet.
Nulla anceps luctamen inuit virtute sine ista:

Virtus nam vidua est, quam non Patientia format.

100. patientiæ sequester.] Elegantissime (inquit Rhenan.) dictum à viro vndeque doctissimo. Sequester est, Modestinus Iureconsulto desinente, apud quem plures eandem rem, de qua controuersia est, deponunt. sic dictus auctore Launio, quem citat Aulus Gellius, quod eius utraque pars fidem sequatur. Eandem significationem indicat etiam Auctor lib. de Resurr. car. infra Tom. 3. Sequester (inquit de Christo loquens) Dei & hominum appellatus, ex utriusque partis deposito commisso sibi.

101. omnibus mandatis eius interuenit, &c.] Simile (inquit Rhenan.) Patientiæ Encomium non omisit emulatur Tertulliani S. Cyprian. lib. de Bon. Patient. Patientia est (inquit) quæ nos Deo & commendat, & seruat. Atqui de vocibus: Exomologesi, & inculcat, pro conculcat, vide lib. de Pœnitentia.

102. infirmum non extendit, valentem non consumit.] Quum Impatientia infirmitates præ cholera soleat augere, & valitudinem bonam consumere, eo certè auctor videtur alludere: Patientia infirmum non extendit, hoc est non prorogat eius infirmitatem; & valentem non consumit, id est, rectè valentem non consumit.

103. Age iam si & effigiem, &c.] Locum hunc partim imitatus est Psychomachia sua Prudentius, dum impugnat Patientiæ & Ira sic illam describit.

Ecce modesta graui stabat Patientia vultu,
Per medias immota acies, variōsque tumultus;
Vulneraque, & rigidis vitalia peruia pilis
Spectabat defixa oculos, & lenta manebat.

104. quem tertio vidit Helias.] Quandoquidem agit Metaphorice de throno Patientiæ posito, non in turbine aut nubo, sed qui sit teneræ serenitatis, apertus & simplex, videtur mihi alludere ad nubem lucidam, quæ obumbravit Christum, Moysen & Heliam in transfiguratione Domini, Matth. 17. idque eo magis, quod ibi de Christi passione, qui Patientiæ primum fuit exemplar, sermocerentur. Atqui tertio vidisse nubem talem Helias dicitur, quia primum. 3. Reg. 18. legitur puero suo ostendisse nubeculam paruam quasi vestigium hominis ascendentem de mari, deinde 4. Reg. 2. per turbine in nube ignea raptus in cœlum, tertio denique cum Christo in nube lucida serena, aperta & simplici apparuit.

105. Si nos cum spiritu, &c. Hic (inquit Rhen.) varijs alijs coniecturis distracti sumus. Verum simplicius videtur, si pro: non legamus: nos, hoc modo: Si nos cum spiritu admiserimus, in nobis morabitur semper. Aut si cum spiritu. Nam pro: morabitur, legere: inorabitur, pro in extremitate versabitur, ab hora deducto verbo prorsus durum & absurdum videtur, quamquam in lib. de Resurr. carn. sic loqui videtur. At enim & calix benè sibi conscius, & de diligentia ministerij commendatus, coronis quoque potatoris sui inorabitur, pro eo quod est, in ora sine extremitate cingetur, ut illic indicauimus. Vti autem illa placet restitutio, ita cum omnibus excusis retineo illud. solus sustinere non poterit, eo quod ad spiritum id referatur, non autem (uti Rhenan. opinantur) ad patientiam, ut potè de qua sequitur: carens instrumento sustinendi.

C A P. XVI.

106. Hæc patientiæ ratio, &c.] Caput ultimum insigni-

nimus hoc titulo: De falsa ethnicorum Patientia, de qua & supra aliquid dixit cap. 1. & latius etiam additis scripturis tractat. S. Cyprian. initio sui libri de Bono Patienti. 7.

107. hæc opera cœlestis & vera.] Hic iterum non placet coniectura Rhenan., qua legendum censet: veræ, & opera, neutro genere in plurali accipit; quia vox vel ipso teste, frequenter: opera fœminino genere & singulari numero à Tertulliano pro opere accipitur, ut ipse adnotavit ad illud libro adu. Hermog. Vbi & opera & operæ operator.

108. Domino diabolus æmuleretur.] Æmulari (ut rectè adnotavit Rhenan.) cum Dativo construit. Justinus lib. 7. Siquidem amisso cui æmulari consueverant, in segnitiam torpescere resoluti. Sic & Fabius loquitur. Sic etiam dixit lib. de Præscript. adu. hæres. æmulæ fidei, & lib. adu. Marc. 5. Christo æmulæ, & lib. de Coron. mil. capite 11. signum æmulum Christo.

109. magnitudinis par.] Tres quidem MS. legunt: magnitudine. verum (ut ante me adnotavit Rhenan.) par cum Genitivo iungere solet. Sic in lib. de Præscript. adu. hæres. A diabolo, scilicet (inquit) cuius sunt pares. & adu. lib. 5. Dicimus (inquit) circumferri ab Apostolo aut creatorem, aut (quod nolit Marcion) parem creatoris. Id in plerisque vocibus adiectum facit, pro Dativo Genitivum usurpans. Similiter dixit lib. adu. Marc. 3. par creatoris, ac: quorum & ipse par sit. Item lib. 5. parem creatoris.

110. lenocinijs negotiantes.] Etiam hæc phrasid est Jureconsultorum. nam teste Ulpiano, de ijs qui notantur infamia. l. Athletas: lenocinium facit, qui quæstuaria mancipia habuerit, sed & qui in liberis (adde ex sententia auctoris uxorem) hunc quæstum exercet.

111. Quæ aucupandis orbitatibus.] Notat (inquit Rhe-

nanus) testamentorum captatores, quos Satyra 12. redarguit Juvenalis: contra quos etiam alicubi, maxime clericos, S. Hieronymus.

112. quæ ventris operarios, &c.] Appellat (inquit Rhenanus) operarios ventris, quum parasitos & alienarum mensarum affectas, quibus nihil aliud magis est curæ quam ut ventri satufiat; tum eos qui se in diuitum clientelam tradunt quibus illi postea abutuntur. Nam contumeliosorum patrocinijs nomine, patronos contumeliosos intelligit, quibus tamen ob ventrem replendum clientes, imò propudiosa mancipia, nusquam non obsequantur. Huiusmodi partim satyra quinta, partim nona notat Iuvenalis. Ordinabis sic verba: Quæ, subaudi Patientia, operarios ventris addicit gulæ, hoc est, venundat, siue in nexum dat gulæ; (nam utrumque significat addicere) subiectione libertatis contumeliosis patrocinijs, hoc est subijciendo libertatem contumeliosis patrocinijs. Parasitos & ventris mancipia Græci γαστρί δουλεύοντες appellant; & in Symposiacis Plutarchus, non minus eleganter quam verè, τῇ γαστρί, & τῇ ψυχῇ δουλεύοντες vocat.

113. Sed viderint suam.] Sic ex coniectura Dn. Latinijs patientiam namque. Atqui de usu verbi illius: viderint, & viderit, vide Adnot. nostras in S. Cyp. epist. 2. num. 53.

114. sui Præsides.] Sui (inquit Rhenan.) dixit pro: eorum.

115. quam patientia subter ignis exspectat.] Quam (inquit Rhenan.) subaudi patientiam Gentilium, subter id est in inferno, patientia ignis exspectat, id est, æterna damnatio.

116. quam pro nobis ipse dependit.] Ex coniectura Joannis Harrisij Angli, & Dn. Latini Latinijs Italij substituiimus: dependit, pro: defendit; eo quod alibi quoque sic loquatur Auctor: cum caro & anima dependitur.

ARGUMENTVM LIBRI DE SPECTACVLIS, PER IACOBVM PAMELIVM.

QUVM iam anno xij. Severi Romæ indicti essent Ludi (de quibus latius in vita auctoris) seculares octavi, quos & imitari solebant reliquæ provinciæ, atque adeò & apud Carthaginem superstitiosa illa (quorum meminit Auctor Scorpiaco aduersus Gnosticos) certamina Græcarum religionum & voluptatum iam celebrari inciperent, in quibus omnis generis Spectacula exhiberi consueverant, ne aut ignorando aut dissimulando quis peccaret, librum hunc ea occasione scripsisse videtur Tertullianus.

- I. Primum autem recenset ethnicorum argumenta duo, tum quod nihil dicebant religioni obstrepere oculorum solatia, cuius contrarium maxime se demonstrare paratum; tum etiam quod Christianus Spectaculis erudiretur, quò facilius vitam contemneret, quasi verò pigeret propter Deum mori.
- II. Item & ijs respondet, qui prætendebant omnia à Deo instituta, & bona omnia, atque adeò & ea ex quibus Spectacula instruuntur; nempe non hoc solum respiciendum, quo omnia sint instituta, sed à quo interpolatore, diabolo nempe, in corruptelam conuersa; alioqui omnes malorum species, quum ex operibus Dei constent, prohibendas non esse.
- III. Iam verò & ad suorum argumentum respondet, qui per scripturas non nominatim denunciari dicebant, hanc Spectaculorum abdicationem, ad hanc speciem pertinere primam illam David vocem: Felix qui non abiit in concilium impiorum, &c.
- III. Nequis autem argumentari illum putet, conuertitur ad principalem auctoritatem signaculi nostri, cum aquam ingressi & Christianam fidem in legis suæ verba professi, renuntiassent nos diabolo & pompis & angelis eius ore nostro cōtestamur; eo quod ex idololatria vniuersa Spectaculorum paratura constet.
- V. Quod comprobatur, primum ex Ludorum origine, qui religionis nomine inter ceteros ritus superstitionum instituti sint, & diebus festis & templis Deorum reputabantur.
- VI. Deinde ex eorum titulis, per quos signatum est, cui idolo & cui superstitioni vtriusque generis Ludi notarentur, tum sacri, tum funebres.
- VII. Ex Apparatibus item eorundem, maxime Circensium; præcedente pompa, de simulacrorum serie, de ima-